

sledovala celá řada nesčetných experimentů. Jejich výsledky zajímaly původně především vychovatele, kteří potřebovali zjistit, zda je pro studenty vhodnější práce o samotě či ve skupině. Jako obecný závěr experimentů možno uvést, že výkonnost je vždy a všude především ve vztahu k některým sociálním faktorům, jak to bylo zřejmé i z často uváděných pokusů Eltona Maya v průmyslovém prostředí Hawthornských závodů.

Velmi mnoho zajímavého materiálu je shrnuto v další kapitole, která porovnává produktivitu jednotlivých skupin a všimá si těch faktorů, které zajišťují jednotlivým skupinám jejich úspěšnost. Autor vychází sice z výsledků laboratorních pokusů, ale zároveň zdůrazňuje důležitou otázku kritéria produktivity: skupina, která je produktivní v laboratoři, nemusí ještě být produktivní ve skutečném životě. V laboratorních podmínkách se produktivita může týkat jen sociálně emočního uspokojení členů, ve skutečném životě jde zpravidla vždy i o objektivně sta-

novené úkoly skupiny. V kapitole jsou shrnuty výsledky studií, které se zabývaly uspokojením členů produktivních skupin, jejich osobností, složením skupin, pokud jde o jejich kompaktnost či nekompaktnost, a vztahem kohezivity skupiny, počtu členů, komunikační sítě a vedení k produktivitě dané skupiny.

K příručce je připojen stručný popis nejdůležitějších výzkumných metod a technik (opět doplněný nejdůležitějšími výzkumnými pracemi, které těchto metod používaly). Krátká kapitolka je věnována faktorové analýze.

Velmi důležitou součástí práce je obsáhlá bibliografie, která uvádí výzkumné práce o malých skupinách od 1898 až do února 1959. Zahrnuje celkem 1 385 titulů. Ke knize je připojen věcný a autorský rejstřík. Jako ve většině amerických publikací však i v Hareově příručce potsradáme skoro úplně zřetel k jiné než anglosaské literatuře.

Dana Langmeierová

Zprávy a informace

Věda a společnost v Evropě

Pod tímto názvem se konal ve Vídni v týdně 12.–17. června jubilejní 10. *Europagespräch der Stadt Wien*; tato každoroční setkání intelektuálů Západu i Východu, organizovaná k speciálním tématům, se už tradičně vyznačují atmosférou příznivou pro výměnu názorů a podnětný dialog. Letošních zasedání se aktivně zúčastnilo na třicet představitelů různých zemí (Kanady, USA, Velké Británie, Francie, NSR, Itálie, Švédsko, Polsko, Československo a pochopitelně Rakousko); z významnějších hostů je třeba uvést aspoň L. v. Bertalanffyho (Kanada), R. Hutchinse (USA), M. Goldsmitha (Velká Británie), E. Finka (NSR), H. Rohrachera (Rakousko). Jednání řídil velmi obratně, pohotově a korektně prof. dr. Erich Heintel, profesor filosofie a ředitel Filozofického ústavu na vídeňské universitě.

Velmi široké téma bylo rozděleno do několika komplexů. Po slavnostním zahájení, které provedl rakouský spolkový prezident Franz Jonas, uvedlo první pracovní zasedání celkovou problematiku vědy a společnosti ve 20. století obsáhlým referátem Roberta M. Hutchinse. Prof. Hutchins je pozoruhodná osobnost, nositel mnoha amerických i zahraničních čestných doktorátů, který stál přes dvacet let v čele chicagské university, pedagog s velmi širokým společenským zaměřením. Věda, která kdysi začala jako hledání pravdy a porozumění, se dnes stala součástí hledání moci, přeměnila se v techniku, řekl Robert M. Hutchins. Tím se také změnila role profesora: místo aby byl učitelem a badatelem, stal se manaže-

rem, shromažďovatelem peněz, který organizuje a prodává práci jiných a tráví čas schůzemi, cestováním a činností v nátlakových skupinách. Požadavky matematické exaktnosti a nehodnotícího přístupu se z oblasti přírodních věd mechanicky přenesly na zkoumání společnosti, falešné pojetí vědy a vědeckosti nás dovedlo k ignorování nebo nepochopení velkým, věcným problémům lidstva. Nápravu spatřuje referent především v obnově liberální výchovy opoštěné od pseudodemokratismu. v obnově universit, které by proti současnému americkému stavu byly samosprávnými intelektuálními obcemi nesenými jednotlícím strukturálním principem a schopnými vykazat patřičné místo i vědě a technice, a v obnově povolání, které by nebylo pouhým zaměstnáním. Je třeba skončit s morální neutralitou vědy a techniky, což může uskutečnit pouze filosofie jako systematické promýšlení zážitků společných celému lidstvu. Konečně musí náprava zahrnout přeměnu politiky, která je dnes místo teorií a úsilím o všeobecné blaho jen vykonáváním moci; protože věda a technika v rámci národních států jsou pro přežití lidstva především hrozbou, jde o všeobecné blaho v měřítku celého lidského rodu. Stručně řečeno, věda se musí opět stát odpovědným vědění a její užití musí být regulováno ve veřejném zájmu.

Druhý komplex se zabýval vlivy moderní fyziky, chemie a biologie na obraz světa a na techniku. K otázkám fyziky a chemie referoval dr. L. Pekárek, ředitel Fyzikálního ústavu ČSAV. Zabýval se zejména kvalitativními změnami, k nimž došlo v posledních dvaceti letech ve vlivu vědeckých objevů na techniku, a všiml si také příslušných

změn v metodě produkce a v některých nepřímých a vedlejších důsledcích. Diskuse k tomuto referátu byla vyznačena krajně protichůdnými stanovisky koreferentů: prof. Wessely (Rakousko) se vyslovil velmi skepticky k rozvoji vědy a techniky a k celému tzv. pokroku, který si neklade otázky odkud a kam, zdůraznil, že to, čím se člověk odlišil od zvířete, učinilo jej nebezpečným sobě samému, a současnou situaci charakterizoval jako stav, kdy „nový bůh světa má sám ze sebe strach“. Prof. Tuppy (Rakousko) se naopak rozhodně postavil za kritizované stanovisko, zdůrazňoval humanistické důsledky rozvoje vědy a techniky a definoval člověka jako bytost, která ze své podstaty stále porušuje dynamickou rovnováhu; podle jeho názoru ve vědecké civilizaci dneška exaktní vědy rozvíjejí niternost člověka. Otázky biologie uvedl referát L. von Bertalanffyho. Podrobně se zabýval největšími objevy posledních patnácti let a jejich důsledky a dokazoval na nich, že pokrok je vždy dvojznačný. Poslední rozvoj v biologii podle jeho soudu představuje podstatný přínos k novému obrazu světa humanistického ražení (například v obecné teorii systémů, ve výzumech lidského chování na rozdíl od zvířete, atd.). Proti šířícímu se nihilismu ožívají tak tímto způsobem staré hodnoty, a to nikoli v protikladu k přírodovědeckému myšlení, nýbrž spíše jako výraz a výsledek nové orientace, která v biologii a příbuzných oborech probíhá. V diskusi k tomuto referátu se znovu reprodukovaly protichůdné pozice, prof. Kochański (Polsko) pak uvedl řadu poznámek a podnětů ke vztahu redukovatelnosti a neredukovatelnosti na jednotlivých stupních života.

K problematice vědy jako vedoucí společenské síly přednesl obsáhlý referát H. Lübbecke (původem filosof, nyní ministr státu Porýnsko-Westfálsko-NSR). Konstatoval, že v současné době dochází k dvoustrannému procesu politizace vědy a zvědeckování politiky, že se zvyšuje závislost vědy na politice i politiky na vědě. Zdůraznil přitom především stránku politizace vědy: zevnitř organismu moderní vědy a v jejím vlastním zájmu vzniká postava politika ve vědě, už jen to, že věda se stala politickým faktorem, nutí představitele vědy a vědeckých institucí, aby se chovali podle pravidel politické praxe, aby si mezi jiným osvojili umění získávat souhlas a podporu důležitých orgánů a dovedli přitom stejně jako politikové pracovat technikami public relations. Pojetí odpovědnosti vědce jako odpovědnosti za věcnou správnost jeho argumentů a závěrů je vzhledem k tomuto vývoji příliš úzké, protože k ní patří i odpovědnost za to, aby se tyto argumenty a závěry staly v politické veřejnosti účinné — zde má významnou úlohu vědeckopolitická propaganda. Proti tomu na druhé straně proces zvědeckování politiky je charakterizován zejména tím, že se věda stává důležitým nástrojem vedení; vědecká expertiza je tím účinnější, čím precizněji se omezuje na otázky, jejichž speciální a detailistický charakter umožňuje vědeckou odpověď.

V protikladu k představám technokratů a marxistů se nemůže politika stát správou věcí, hlavní otázkou politiky vždy byla otázka identity — kdo jsme; za sférou vědecky řešitelných otázek leží sféra, která odvědy byla a je sférou tzv. zdravého rozumu, a za ní začíná sféra „v podstatě slepého rozhodování, jehož slepotu se snažíme si zakrývat mýty a ideologiemi“: patří k století vědy, že se právě ona nezdánka stává prostředkem sekundárních racionalizací rozhodnutí, která svou povahou nemohou být racionalizována, a že se vědci k této úloze propoučují. Prof. Fink (NSR) ve svém koreferátu vznesl několik pochybností a výhrad k tezí H. Lübbecke, I. Dubská se ve svém koreferátu pokusila odlišit několik rozdílných aspektů projednávané problematiky: procesů, jimiž se věda stává rozhodným civilizačním parametrem, stránek společenské podmínosti a vázanosti moderní „velké vědy“, vzhledem k nimž nemůže být charakterizována jako vedoucí společenská síla, a konečně k průmyslové výrobě, technice a společensko-lidského produktu, který svou povahou zůstává ambivalentní a jako celá realita moderního světa staví stále naléhavěji alternativu humanizace. Ve velmi živé diskusi k těmto otázkám vystoupil velmi pohotově J. Zelený, který diferencoval marxismus od technokratismu a zásadově poukázal na vulgarizaci a komolení citátů z Lenina v projevu referenta.

Další úsek zasedání se zabýval procesem uvědomování vlivu vědy na moderní společnost a formování obrazu vědy masovými komunikačními prostředky. Doc. S. Dédier (Švédsko) soustředil svůj referát k argumentaci, že schopnost země kontrolovat a rozvíjet vzájemné vztahy vědy a společnosti závisí na stupni, v němž se tu rozvinula věda o vědě a studium politiky v oblasti vědy. Podle jeho názoru jsou Spojené státy daleko před Evropou — nemluvě už o ostatním světě — právě ve vědeckém zpracování informací o soustavě vědy a jejích vztazích k průmyslové výrobě, technice a společenskému životu. Koreferent M. Goldsmith (Velká Británie) seznámil přítomné s hlavními dosavadními výsledky vědy o vědě jako samostatné disciplíny. V panelové diskusi o formování obrazu vědy masovými komunikačními prostředky, co do počtu vystupujících silně obsazeném, zaujal příspěvek Piera de Latil (Francie) o otázkách rozšiřování a popularizace vědeckých poznatků a o charakteristice optimálního „vulgarizátora“ (v původním smyslu slova). K tomuto dni bylo přiřazeno speciální zasedání o situaci vědeckého výzkumu v Rakousku; hostům se tu dostalo mnoha věcných informací o obtížích země, která do roku 1965 splácela značně vysoké reparace, vyslechli z mnoha stran řadu stesků na rozpor mezi potřebami a materiálními možnostmi, a pokud jde o nás, shledali nemálo podobností v otázkách, které vývoj moderní vědy staví před malou zemí v oblasti strategie a plánování vědy.

Problémy cest a způsobů podpory vědy a nároků, které společnost klade na vědu, se

zabývala další dvě zasedání. Úvodní referát k prvnímu z nich měl prof. E. Fink (NSR). Možnosti, úkoly a hranice podpory vědy mají být posuzovány spíše z hledisek vědeckoteoretické reflexe než z optiky administrativních a společenských autorit. Věda určuje rozhodujícím způsobem poměr ke skutečnosti, orientaci ve světě, sebeporozumění a pojem bytí moderního lidstva; tím se nalézá v napětí s tradičními silami výchovy. Problémy hranic vědecké pravdy a typu scientistní racionality provázejí bouřlivé zvědčování lidského světa. Vědy urychlují přeměnu „uzavřených společností“ v otevřené, dynamické sociální formy. Věda se v naší éře stává výrobní silou, což je víc než další zlepšení nástrojů a strojů; stále více se stává soudobým projevem lidského bohatství. Vytvoří práce, které kdysi byly vlastnitelným bohatstvím, dostávají stále více přechodný, spotřební charakter, „likvidují se“ ve prospěch výrobních sil, které se v procesu vědeckého pokroku mění a udržují. Hlavní překážkou rozvoje věd není nevdělanost, nýbrž pouhé konzumní chování v technizovaném a vědou poznamenaném lidském světě. Nejrozhodnější podpora vědy by bylo přetvoření celého školského systému: ne už statická soustava, nýbrž flexibilní, vědecko-didakticky orientovaný systém vzdělání. J. Wilkinson (USA) se ve svém koreferátu věnoval podrobnější argumentaci, že přechod od vědy jako vědění k vědě jako moci se v soudobé průmyslové společnosti téměř dokončil; výsledkem je společnost, která má výrazně technické předsudky a kde tzv. morální neutralita vědy je užitečným atributem kapitalistických vztahů. Lidská přirozenost i příroda se stále více stávají materiálním substrátem techniky, téměř veškeré duchovní aktivity byly zapojeny do nástrojného úsilí. Člověk se stal pasivním objektem namísto aktivním subjektem. Evropské kulturní hodnoty se rychle rozpadají ve prospěch amerikanizace. Spojené státy přitom po druhé světové válce vnuly evropským spojencům pozici závislosti, jakoby s nedostatečným kapitálem mohl v dohledné budoucnosti jejich vědecký výzkum nabídnout jen velmi málo. Teze o technické společnosti, že by všechny země měly projít americkou cestou, je ze strany Američanů nejvyšší egoistická a nedostatečně zdůvodněná: lehko by mohlo dojít k jinému směru vývoje, kdyby evropské státy rozvinuly sociální a průmyslové formy, které odpovídají jejich podmínkám. „Američané byste neměli napodobovat, nebo alespoň měli byste při tom být kritičtí, obezřelí a vybírat si“, končil J. Wilkinson. V závěru diskuse podtrhl E. Fink znovu charakter vědecké činnosti jako svobodné volby člověka a nastínil problematiku podpory vědy v pluralistické společnosti, kde i otázky plánování, selekce určitých směrů a problémů, určitých typů racionality se stávají samy vědeckým problémem. Zde navázal úvodní referát dalšího zasedání, přednesený J.

Zeleným. J. Zelený zdůraznil nutnost konkrétní historického přístupu: při úvahách o vztazích vědy a společnosti je vždy nutno konkretizovat, o jakou společnost a o jakou vědeckou činnost se jedná. Podtrhl fakt vědeckého podkladu politiky socialistického státu, dokumentoval jeho péči o soustavný rozvoj vědeckého výzkumu a analyzoval některé zkušebnosti v tomto směru. V další části se zabýval otázkami typů vědecké racionality, vztahem antropologismu a scientismu a nárysem ontopraxeologické metody jako možného řešení.

Poslední pracovní zasedání bylo věnováno otázkám pochopení vědce pro problémy společnosti a úloh politiky z tohoto zřetěle. Prof. W. Narr (NSR) založil svůj obšírný referát o vztazích vědců a politiků v současné průmyslové společnosti západního typu na široce založené typologii společensko-teoretických přístupů, k nimž se přiřazují odpovídající druhy politiky; většina vědců, pokud se vůbec zabývají společenskými problémy, je nejen kladením otázek, nýbrž i výsledky omezena stavem jejich dané společnosti. Referent charakterizoval čtyři hlavní typy uchopení společnosti vědou: konzervativní, technicistně účelové, negativní vůči daným poměrům, konvenčně pragmatické, a spolu s odpovídajícími typy politiky se zabýval i specifickými vztahy těchto jednotlivých typů k vědě. Uzavřel, že vládnoucí vědecké směry neanalyzují dostatečně podstatné problémy společnosti, a z toho, co je k dispozici, se politikové především orientují na typ technicistně účelový. Problémy společnosti, které jsou diagnostikovány kritikou teorií z aspektu rovnosti a svobody, nebere za své východisko zatím žádný směr politiky. Poslední část svého vystoupení věnoval otázkám spolupráce vědy a politiky a vyslovil se proti nebezpečí jak uvolnění vědce z jeho funkce občana, tak přiřazení politiky pouze zvláštní sféře moci. I. Dubská se ve svém koreferátu zabývala charakteristikou humanistické kritiky soudobé kapitalistické společnosti a vznesla řadu pochybností o možnosti typu účinné politiky, založené na tomto druhu kritiky, vyslovila se k některým otázkám vztahu vědy a politiky v těchto podmínkách, k relativní autonomii obou sfér a k hledání setrvalých institucionalizovaných prostředkujících článků mezi nimi, a konečně upozorňovala na určité důsledky jednostranného sociologismu v pojetí společenské teorie a v pojetí člověka a jeho možnosti. Velmi živá a věcná diskuse se soustředila zejména na otázky hodnotící a nehodnotící společenské vědy a společensko-historické a obecně lidské stránky dějin.

10. Europejských uzavírala speciální plenární diskuse, na níž tradičně vystupují zástupci z řad laiků. Zasedání zakončily projevy profesora E. Heintela, starosty města Vídně B. Marka a městské radní G. Sandnerové.

Irena Dubská